

МЕХАНІЗМ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПАРТНЕРІВ У ФАКТИЧНИХ СОЮЗАХ

Менджул М.В.,

*докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
mendzhul.marija@uzhnu.edu.ua,
ORCID 0000-0002-3893-4402*

Давидова Н.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник Відділу проблем приватного права,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,
ndavydova11@gmail.com,
ORCID 0000-0002-2362-3724*

Менджул М.В., Давидова Н.О. Механізм цивільно-правового регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах

У статті досліджено механізм правового регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах. Проаналізовано національне законодавство європейських держав, а також рекомендації Комісії з питань європейського сімейного права, розроблено пропозиції для удосконалення національного законодавства.

Встановлено, що в європейських державах відсутні єдині підходи у правовому регулюванні відносин партнерів у фактичних союзах, зокрема у шести державах такі відносини неврегульовані, в чотирнадцяти країнах такі відносини регулюються різними галузями права, а в дев'яти юрисдикціях є спеціальний правовий механізм регулювання таких відносин (Швеція, Угорщина, Словенія, Хорватія, Каталонія, Португалія, Шотландія, Ірландія та Фінляндія).

Проаналізовано положення ЦК Литви щодо регулювання фактичних шлюбних відносин, а також законодавство Хорватії, Швеції, Норвегії та інших держав. Виявлено, що у Шотландії цивільні партнерства були дозволені для одностатевих пар ще у 2005 році, а для осіб протилежної статі тільки з 30 червня 2021 року.

Обґрунтовано, що в контексті європеїзації приватного права, слушною є позиція про необхідність внесення змін до СК України і запровадження терміну «фактичний союз», що рекомендований Комісією з європейського сімейного права у «Принципах європейського сімейного права щодо права власності, утримання та правонаступництва пар у фактичних союзах».

Доведено, що у процесі європеїзації приватного права інститут фактичного союзу повинен регулюватися нормами СК України, які із врахуванням рекомендацій Комісії з європейського сімейного права слід удосконалити наступним чином: встановити для кваліфікованого фактичного союзу, що будь-який правочин щодо розпорядження правом власності на будинок чи інше житло, в якому партнери проживають, а також на предмети домашнього вжитку, вчиняється зі згоди обох партнерів; гарантувати партнеру право звернутися до суду для надання згоди на розпорядження майном без згоди іншого з партнерів; гарантувати принцип свободи договору між партнерами у фактичних союзах; встановити права на компенсацію за значний внесок у майно (чи бізнес) або професію іншого з партнерів тощо.

Ключові слова: правове регулювання, партнери, фактичні союзи, право власності, майно.

Mendzhul M.V., Davydova N.O. The mechanism of civil law regulation of property relations of partners in de facto unions

The article investigates the mechanism of legal regulation of property relations of partners in de facto unions. The national legislation of European states is analyzed, as well as the recommendations of the Commission on European Family Law, suggestions for improving national legislation are made.

It is determined that there are no uniform approaches in the legal regulation of partners in de facto unions in European countries, in particular in six countries such relations are unregulated, in fourteen countries such relations are regulated by different branches of law, and in nine jurisdictions there is a special legal mechanism (Sweden, Hungary, Slovenia, Croatia, Catalonia, Portugal, Scotland, Ireland and Finland).

The provisions of the Lithuanian Civil Code on the regulation of de facto marital relations, as well as the legislation of Croatia, Sweden, Norway and other countries are analyzed. It was found that in Scotland, civil partnerships were allowed for same-sex couples back in 2005, and for people of the opposite sex only from June 30, 2021.

It is substantiated that in the context of Europeanization of private law, the position on the need to amend the Family Code of Ukraine and introduce the term «de facto union» recommended by the Commission on European Family Law in the Principles of European Family Law on property rights, maintenance and succession of couples in de facto unions.

It is proved that in the process of Europeanization of private law the institution of de facto union should be regulated by the norms of the Family Code of Ukraine, which, taking into account the recommendations of the Commission on European Family Law should be improved as follows: contract on selling a dwelling in which partners live, as well as household items, is made with the consent of both partners; to guarantee partners the right to file a claim to the court for consent to dispose of the property without the consent of the other partner; to guarantee the principle of freedom of contract between partners in de facto unions; establish the right to compensation for a significant contribution to the property (or business) or profession of another partner; guarantee the right of the partner to inherit equally with the spouses, etc.

Key words: legal regulation, partners, de facto unions, property rights, property.

Постановка проблеми. Процес рекодифікації ЦК України, що триває наразі, зумовив необхідність порівняльно-правових досліджень різних інститутів приватного права з метою врахування кращих європейських практик правового регулювання приватних відносин. Необхідність відповідного аналізу механізму правового регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах зумовлена їх фрагментарним регулюванням спеціальними нормами СК України та субсидіарно загальними нормами ЦК України.

Стан опрацювання. В Україні вітчизняні вчені аналізували поняття «фактичні шлюбні відносини» та «цивільне партнерство» [1], а також проблеми здійснення окремих прав партнерів у фактичних союзах, зокрема права на усиновлення [2], права на утримання [3; 4] та інших. Водночас у контексті європеїзації приватного права та рекодифікації ЦК України правове регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах є малодослідженим, висвітлюються тільки окремі пропозиції [5].

Саме тому, **метою статті** є ґрунтований аналіз механізму правового регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах в європейських державах та розробка пропозицій щодо удосконалення національного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Тенденція до зростання кількості фактичних шлюбних відносин спостерігається не тільки в Україні, але загалом в європейських державах. Збільшення майже удвічі в рамках ЄС фактичних союзів за останні двадцять років зумовили необхідність розробки та удосконалення відповідного правового регулювання.

Комісія з питань європейського сімейного права, проаналізувавши національні звіти двадцяти восьми європейських юрисдикцій, встановила відсутність єдності у правовому регулюванні відносин партнерів у фактичних союзах: у шести державах такі відносини неврегульовані; у чотирнадцяти країнах відносини партнерів у фактичних союзах регулюються різними галузями права (наприклад, у Нідерландах врегульовані окремі спадкові права партнерів та їх права щодо соціального захисту); у дев'яти юрисдикціях є спеціальний правовий механізм регулювання таких відносин (Швеція, Угорщина, Словенія, Хорватія, Каталонія, Португалія, Шотландія, Ірландія та Фінляндія) [6].

У Цивільному кодексі Литви фактичні шлюбні відносини врегульовані, зокрема встановлено, що чоловік та дружина, які прожили не менше одного року без зареєстрованого шлюбу, мають такі ж права, як і подружжя, у сфері набуття спільної власності та мають право укласти шлюбний договір [7, с. 141]. У Хорватії з 2003 року законодавчо врегульовані вже і одностатеві фактичні відносини [6]. У той же час, наприклад, у Шотландії цивільні партнерства були дозволені для одностатевих пар ще у 2005 році, а для осіб протилежної статі тільки з 30 червня 2021 року [8].

Серед європейських країн лідеркою є Швеція по кількості фактичних союзів, які можливі у двох формах: «särbo» (партнери не реєструють свої відносини та проживають окремо) та «sambo» (партнери, що не зареєстрували відносини, але проживають разом). Майно, набуте партнерами є спільною власністю, крім того такі особи можуть спадкувати один за одним [9].

В Україні СК України з 2004 року регулює особливості майнових відносин осіб, які проживають разом, не укладаючи шлюб. Водночас як серед науковців, так і в судовій практиці нема єдності щодо застосовуваної термінології для позначення таких відносин. В науковій літературі можна зустріти такі терміни: «фактичні шлюбні відносини», «фактичний шлюб», «конкубінат» [10; 11; 12]. В судовій практиці застосовуються теж різні терміни («фактичні шлюбні стосунки» [13], «фактичні шлюбні відносини» [14]). Вочевидь, що в контексті європеїзації приватного права, слушною є позиція про необхідність внесення змін до СК України і запровадження терміну «фактичний союз», що рекомендований Комісією з європейського сімейного права у «Принципах європейського сімейного права щодо права власності, утримання та правонаступництва пар у фактичних союзах».

На разі в Україні, відповідно до статті 74 СК України партнери у фактичному союзі мають право спільної сумісної власності на майно, яке вони набули під час спільного проживання. Крім того, на підставі положень СК України та ЦК України, вони можуть у договірному порядку регулювати свої майнові відносини. Стосовно права на утримання, то згідно статті 91 СК України воно гарантується партнерам у фактичному союзі, якщо таке проживання було тривалим і партнер став непрацездатним або випадку проживання з партнером дитини.

Доволі поширеною серед європейських держав є практика на рівні законодавства встановлювати кваліфікуючі ознаки для певних фактичних союзів. Зокрема, стаття 234-1 Каталонського Цивільного кодексу передбачає дві вимоги: постійне проживання разом більш як два роки або наявність спільної дитини [6]. Для кваліфікованого фактичного союзу настають інші правові наслідки. Так, наприклад, Закон про право на спільне житло та домогосподарство Норвегії встановлює, що якщо припиняється цивільне партнерство внаслідок смерті одного з них і якщо сторони прожили разом понад два роки або мають (очікують) спільних дітей, то інший з партнерів має право викупити частку чи всю нерухомість померлого або право користування спільним місцем проживання [15, с. 136].

Збільшення кількості фактичних союзів у європейських державах обумовили оприлюднення у серпні 2019 року Комісією з європейського сімейного права п'ятої групи принципів [16]. Серед рекомендованих положень, важливе значення для удосконалення національного законодавства у сфері регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах мають наступні: встановлення обов'язку кожного з партнерів брати участь у витратах по забезпеченню фактичного союзу із врахуванням його можливостей; передбачення для кваліфікованого фактичного союзу (тривав не менше п'яти років або при наявності спільної дитини), що будь-який правочин щодо розпорядження правом власності на будинок чи інше житло, в якому партнери проживають, а також на предмети домашнього вжитку, вчиняється зі згоди обох партнерів; встановлення права одного з партнерів погодити у майбутньому правочин, вчинений без його згоди; встановлення права партнеру звернутися до суду для надання згоди на розпорядження майном без згоди іншого з партнерів; гарантування права на звернення до суду тому з партнерів, без згоди якого вчинено правочин по розпорядженню майном; гарантування принципу свободи договору між партнерами у фактичних союзах, у тому числі щодо регулювання їх майнових прав під час перебування у фактичному союзі; врегулювання відповідальності за борги одного з партнерів шляхом встановлення положення, що кожен з партнерів несе самостійну відповідальність за власні борги, а солідарна відповідальність можлива тільки за спільні борги; встановлення права на компенсацію за значний внесок у майно (чи бізнес) або професію іншого з партнерів, що повинна розраховуватися із врахуванням будь-якого збільшення чи зменшення вартості майна (або розміру внеску в підприємницьку діяльність чи професію); гарантування партнеру права у випадку припинення фактичного союзу на подальше використання предметів домашнього вжитку в інтересах сім'ї, якщо стосунки тривали понад п'ять років або є спільна дитина; гарантувати право партнеру спадкувати на рівні із подружжям.

Висновки. В європейських державах різні підходи до регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах, що зумовило розробку Комісією з європейського сімейного права «Принципів європейського сімейного права щодо права власності, утримання та правонаступництва пар у фактичних союзах». У процесі європеїзації приватного права інститут фактичного союзу повинен регулюватися нормами СК України, які із врахуванням рекомендацій Комісії з європейського сімейного права слід удосконалити наступним чином: передбачити обов'язок кожного з партнерів брати участь у витратах по забезпеченню фактичного союзу із врахуванням його можливостей; встановити для кваліфікованого фактичного союзу, що будь-який правочин щодо розпорядження правом власності на будинок чи інше житло, в якому партнери проживають, а також на

предмети домашнього вжитку, вчиняється зі згоди обох партнерів; гарантувати партнеру право звернутися до суду для надання згоди на розпорядження майном без згоди іншого з партнерів; гарантувати принцип свободи договору між партнерами у фактичних союзах; встановити положення, що кожен з партнерів несе самостійну відповідальність за власні борги, а солідарна відповідальність можлива тільки за спільні борги; встановити права на компенсацію за значний внесок у майно (чи бізнес) або професію іншого з партнерів; гарантувати право партнеру спадкувати на рівні із подружжям.

Список використаних джерел:

1. Булеца С. Б. Цивільне партнерство: види та особливості. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 27. С. 16–21.
2. Пилипенко Ю. О. Усиновлення дітей особами, що проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою. *Правова держава*. 2018. № 31. С. 90–100.
3. Розгон О. В. Законне та договірне регулювання утримання фактичного подружжя. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 4 (88). URL: <https://bit.ly/3bcAQsw> (дата звернення: 29 червня 2021).
4. Сафончик О. І. Деякі питання правового регулювання правовідносин «фактичного подружжя» щодо взаємного утримання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 199–204.
5. Менджул М.В. Модернізація норм сімейного законодавства України, що регулюють фактичні союзи у контексті європеїзації приватного права / Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України: Концепція, напрями, перспективи : збірник статей і тез X міжнародного цивілістичного форуму, м. Київ, 26 квітня 2021 р. С. 204 -206.
6. Mol C. Reasons for Regulating Informal Relationships: A comparison of nine European jurisdictions. *Utrecht Law Review*. 2016. № 12(2), P. 98–113.
7. Inga Kudinavičiūtė. Civilinio kodekso normų, susijusių su šeimos narių teisių apsauga, įgyvendinimo problemos. *Jurisprudencija*, 2002, t. 28(20). P. 137–143.
8. Civil Partnership (revised 2021). URL: <https://www.edinburgh.gov.uk/marriages-civil-partnerships/conversion-civil-partnership-marriage> (дата звернення: 29 червня 2021).
9. Sambolag (2003:376) 2003-06-12. URL: <https://lagen.nu/2003:376> (дата звернення: 29 червня 2021).
10. Бойків І. М. Шлюб та фактичні шлюбні відносини в Україні: порівняльно-правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 5 (20). С. 56-59.
11. Кириченко Т. С. Поняття «конкубінат»: проблемні питання, підстави виникнення. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 221-224.
12. Маланчук Т.В., Мельник І.А. Майнові відносини у фактичному шлюбі: зарубіжний досвід та проблеми правового регулювання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 65-67.
13. Рішення Снігурівського районного суду Миколаївської області від 24 жовтня 2007 року по справі № № 2-0-135/2007. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4012848> (дата звернення: 29 червня 2021).
14. Рішення Хмельницького міськрайонного суду від 29 жовтня 2018 року у справі № 686/17253/18. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77443593> (дата звернення: 29 червня 2021).
15. Менджул М.В. Принципи сімейного права в законодавстві нордичних держав. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Випуск 6. Том 1. С. 132 – 137.
16. Katharina Boele-Woelki, Frédérique Ferrand, Cristina González-Beilfuss, Maarit Jänterä-Jareborg, Nigel Lowe, Dieter Martiny, Velina Todorova. Principles of European Family Law Regarding Property, Maintenance and Succession Rights of Couples in de facto Unions. 2019. 282 p.